

УДК 314.74:316.34

Г. І. Городецька, канд соціол. наук (PhD)

Університет Деусто, Більбао

УКРАЇНСЬКІ МІГРАНТИ В ІСПАНІЇ: ОСЕЛЕННЯ ЧИ ПОВЕРНЕННЯ?

У статті розглядаються побудники і наслідки перебування українських мігрантів в Іспанії. Чи збираються вони повертатися в Україну? А чи планують розбудовувати своє життя в Іспанії? Кризь призму таких факторів, як зайнятість на ринку праці в Іспанії, присутність/відсутність сім'ї в новій країні, ситуація в Україні та доступ до різного роду соціальних послуг, запропонованих країною імміграції, показано вибір українцями-мігрантами свого майбутнього.

Ключові слова: українські мігранти, Іспанія, ринок праці, сім'я, плани щодо майбутнього.

Міграційна ситуація в Іспанії та українська міграція до Іспанії

Іспанія, як і інші країни Південної Європи, такі як Греція, Італія та Португалія, має досить недавній досвід імміграції. Такі фактори, як неформальне працевлаштування та домінантність малого підприємництва, заохочують до пошуків заробітку саме в цих країнах [1]. Саме ці країни прийняли більшість міграційного потоку до Європейського Союзу протягом останнього десятиліття. Так, наприклад, упродовж 2007 р. Іспанія та Італія отримали 69,1% всіх мігрантів, що в'їхали на територію ЄС [2]. Цей досвід став справжнім викликом для цих країн, адже у порівнянні з країнами Центральної та Північної Європи, країни Південної Європи такого досвіду не мали. І серед основних проблем для нових країн міграції стали нелегальна міграція та залученість мігрантів до тіньового ринку праці [1; 2].

Ще з другої половини XIX ст. Іспанія характеризувалася еміграцією своїх громадян до країн Американського континенту. А впродовж XX ст. іспанці емігрували в інші європейські країни в пошуку притулку в період Громадянської війни (1936–1939) та протягом 1950–1970 рр. як трудові мігранти переважно в Німеччину та Швейцарію. І тільки наприкінці 1970-х рр. Іспанія переходить до категорії країн, що приймають мігрантів. Імміграційний досвід Іспанії розпочинається поверненням іспанців з Латинської Америки і Німеччини та приїздом громадян латиноамериканських країн, що потерпали від диктатури. Також варто згадати і європейців, котрі вирішили зустріти свою старість в Іспанії, враховуючи теплий клімат та низьку вар-

тість проживання [3]. Хоча, насправді, перехід Іспанії з країни-відправника до приймаючої був пов'язаний не з кількістю мігрантів, що приїхали, а з інтенсивністю цього процесу. Дані Іспанського національного інституту статистики (INE) [4] свідчать, що якщо кількість мігрантів в Іспанії в 1996 р. становила тільки 1% від усього населення (542 314 іммігрантів), то в 2009 р. їх кількість склала вже 12% [5]. Наступні роки кількість мігрантів зростала менш стрімкими темпами: у 2011 р. кількість мігрантів становила 12,2% від усього населення Іспанії [4].

Іспанія стала несподіваним вибором багатьох наших співвітчизників, котрі оселилися в цій країні з наміром пошуку місця працевлаштування чи кращого життя. Неочікуваність цього вибору українців базується, в першу чергу, на відсутності будь-яких культурних чи лінгвістичних коренів з автохтонним населенням, що, звичайно, створювало безліч труднощів для українців у новій країні, яка виявилася далекою не тільки географічно, але й ментально. Відповідно до даних Національного інституту статистики Іспанії (INE) станом на 1 січня 2012 р. в Іспанії проживало 88 438 українських громадян. Ці дані включають як легальних, так і нелегальних іноземців, котрі реєструються за місцем проживання з метою отримання безкоштовних медичних та інших соціальних послуг. А тому ці дані можуть демонструвати вірогідну кількість українців в Іспанії. Дані INE показують, що серед українських мігрантів в Іспанії домінує жіноче населення: жінки складають 49 544 особи, тоді як чоловіки – 38 894 особи [4].

Розглядаючи вікову структуру українських мігрантів в Іспанії, можна відстежити, що більшість їх становлять особи активного робочого віку (табл. 1). Отже, 71 046 українців належать до категорії віком 20–64 років, що становить 80% всіх українців, котрі проживають у Королівстві Іспанії. А гендерний розподіл мігрантів показує, що у всіх вікових категоріях домінують жінки. З наближенням передпенсійного і пенсійного віку чоловіки та жінки зменшують свою активність у міграційних процесах.

Таблиця 1

Розподіл українських мігрантів за віком та статтю, тис. осіб

	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64
Обидві статі	5770	7694	10 778	11 675	10 463	9007	8479	4898	2282
Чоловіки	2587	3079	4755	5254	4902	4000	3419	1711	704
Жінки	3183	4615	6023	6421	5561	5007	5060	3187	1578

Джерело: Instituto Nacional de Estadística, INE, www.ine.es (на 1 січня 2012).

Крім цього, особливу увагу варто звернути на той факт, що українські громадяни віком від до 19 років формують 18% від усіх українців, що проживають в Іспанії. І решту 2% українських мігрантів становлять особи віком від 65 років і більше [4].

При уважному розгляді цих даних INE увагу привертає той факт, що майже кожен п'ятий українець репрезентує вже дітей українських мігрантів – як народжених тут, так і привезених до Іспанії. На думку іспанської дослідниці A. Sánchez Urios, це демонструє, що українські мігранти перебувають на стадії стабілізації міграційного процесу [6]. Адже тільки влаштувавшись у новій країні, батьки вирішують забрати дітей у нову країну або ж народжують на новому місці. У свою чергу, R. Hosnedlová та M. Stanek [7], досліджуючи міграцію українців в Іспанію, виявили, що в планах українців, насправді, було швидке повернення додому, але ці плани були модифіковані у зв'язку з непередбачуваними труднощами в новій країні, такими як незнання іспанської мови, що перешкоджало в працевлаштуванні, нелегальний статус, залученість до неформального ринку праці тощо. Окрім цього, низька оплата праці та неспроможність швидкого заощадження також не сприяли швидкій реалізації первинних планів. Одним з варіантів вирішення цієї дилеми став приїзд чоловіка/дружини до Іспанії для швидшого накопичення заощаджень. І в такий спосіб розпочався процес возз'єднання сімей українців в Іспанії [7]. Враховуючи стабілізацію становища українців в Іспанії, дана ситуація заохочує шукати відповіді на запитання: а чи планують українці повернутися до України? І чи стала Іспанія для українців другою домівкою? Метою цієї статті є знайти відповіді на ці запитання.

Теорії повернення мігрантів

Розглядаючи питання повернення мігрантів, варто звернути увагу на п'ять теорій, що пояснюють як фактори, так і причини, котрі впливають на повернення мігрантів. До цих теорій належать теорія неокласичної економіки, нова економіка трудової міграції (НЕТМ), структурний підхід, транснаціоналізм та теорія соціальних мереж. Отже, починаючи з першої, теорії неокласичної економіки, причиною для міграції стає різниця в оплаті праці між країнами призначення та походження, а також очікування мігрантів щодо заробітку на цій різниці. Окрім цього, відповідно до даної теорії, метою мігрантів постає не тільки заробіток, але й максимальне продовження свого перебування в приймаючій країні для отримання дозволу на постійне місце проживання та возз'єднання сім'ї. Повернення на батьківщину в цьому випадку розглядається як провал міграційних планів, що так і не забезпечили очікуваного заробітку чи вигоди [8].

А ось прихильники НЕТМ (нової економіки трудової міграції) вважають повернення мігрантів логічним результатом розрахованої мігрантами стратегії щодо досягнення певних цілей. Дана теорія переносить зсув з індивіда на ціле домогосподарство та загальну залежність у домогосподарстві. Таким чином, повернення є нічим іншим, як природним результатом успішного досвіду перебування за кордоном, упродовж котрого мігранти могли заощаджувати кошти та пересилати їх додому. Такі перекази розглядаються

як стратегія, спрямована на диверсифікацію ресурсів домогосподарства та компенсацію ризиків. А міграційний досвід сприймається не тільки як максимальний заробіток, але і як шанс для професійного вдосконалення. Таким чином, повернення мігрантів з точки зору НЕТМ є історією успіху, і мігранти повертаються тоді, як тільки досягли своєї мети і цілей [8].

Найбільшим недоліком цих теорій Cassarino вважає їх ізоляцію від соціального, економічного та політичного життя в рідній країні, адже повернення мігрантів це не тільки персональний вибір, але на нього впливають ще й соціальні та структурні фактори [8]. І саме структурний підхід постає тією теорією, що при поверненні мігрантів враховує ще й соціальні та інституційні фактори в країні походження. Як і економічні теорії, структурний підхід наголошує на важливості фінансових ресурсів, привезених додому. Та, насправді, успіх чи невдача проекту повернення мігрантів розглядаються з огляду на економіку і суспільство батьківщини. Ф. Р. Cerase на прикладі італійців, котрі повернулися із США, продемонстрував складність відносин між очікуваннями мігрантів та соціально-економічною ситуацією в рідній країні [9]. Наголошуючи на очікуваннях, сподіваннях та потребах мігрантів, Ф. Р. Cerase виділив чотири типи повернення мігрантів:

- Повернення-провал (Return of failure) – стосується тих мігрантів, що через упередження та стереотипи так і не зуміли адаптуватися в приймаючій країні.

- Повернення-консерватизм (Return of conservatism) – включає тих мігрантів, метою міграції котрих було задоволення особистих потреб та потреб своєї родини. Ф. Р. Cerase наводить приклад тих, хто їхав з метою заощадити достатню суму для купівлі землі на батьківщині. Консервативні мігранти не думають, насправді, про зміну контексту чи ситуації в рідній країні, вони, навпаки, допомагають зберегти усталений порядок речей.

- Повернення-пенсія (Return of retirement) – є характерним для тих мігрантів, що повертаються на батьківщину у зв'язку із закінченням своєї трудової діяльності для того, щоб зустріти свою старість та провести останні роки життя на батьківщині.

- Повернення-інновації (Return of innovation) – є властивим для тих, хто повертається з метою використати не тільки свої фінансові ресурси, але й всі здобуті навички для того, щоб досягти своїх цілей у рідній країні. Ф. Р. Cerase вірив, що саме ці мігранти можуть стимулювати зміни, хоча насправді вони не стають "актерами змін", бо їх ініціатива може зашкодити встановленій ситуації та традиційній структурі влади [9].

Отож, Ф. Р. Cerase звертає увагу на те, що успіх чи невдача проекту повернення мігрантів додому залежить також і від їх батьківщини, тобто від тієї

ситуації та контексту, що там панують [9]. А G. Gmelch ще й наголошує, що повернення додому мотивується не тільки тими можливостями, які мігранти сподіваються знайти вдома, а також тими можливостями, котрі відкриваються перед ними вже в приймаючій країні [10]. Таким чином, мігранти стараються підготуватися до повернення, збираючи та обмірковуючи різного роду інформацію щодо соціальних, економічних та політичних змін у рідній країні, щоб підстрахувати свій проект повернення.

Наступною теорією є транснаціоналізм, що постає як спроба сформулювати теоретичну та концептуальну структуру для того, щоб краще зрозуміти соціальні та економічні зв'язки між країною походження та країною призначення мігрантів. Для прихильників теорії транснаціоналізму повернення не є закінченням міграційного циклу. Повернення мігрантів є частиною системи циркуляції соціальних й економічних відносин та обміном, що сприяє реінтеграції мігрантів. Основною відмінністю між транснаціоналізмом та структурним підходом є переконання, що мігранти готують свою реінтеграцію своїми періодичними і регулярними поїздками додому. Крім цього, мігранти підтримують міцні стосунки зі своєю батьківщиною, а також надсилають грошові перекази своїм родинам. У рамках цієї теорії увага акцентується на транснаціональних ідентичностях та на транснаціональній мобільності [8].

Останньою теорією, на котру варто звернути увагу в межах обговорення теми повернення мігрантів, є теорія соціальних мереж. Ця теорія розглядає мігрантів як носіїв матеріальних та нематеріальних ресурсів. Ресурси потрібні, щоб забезпечити повернення додому, а також керуватися міжнародними відносинами, що виникли з попередніх міграційних досвідів. Композиція мереж, що складається із соціальних структур та зв'язків, є основою, що визначає та підтримує міжкордонні зв'язки, в які залучені мігранти. А соціальні структури, у свою чергу, збільшують доступ до ресурсів та інформації, забезпечуючи в такий спосіб ефективні ініціативи мігрантів. Теоретики соціальних мереж наголошують, що мережі селективно організовані, а членство в них залежить від доброї волі не тільки самих мігрантів, але й від згоди інших учасників. Завдяки транснаціоналізму та теорії мереж повернення більше не розглядається як кінець міграційного циклу, а може бути однією із стадій міграційного процесу [8].

Однак повернення мігрантів залежить не тільки від мобілізації ресурсів, але і від готовності мігрантів повертатися. Отож, мобілізація ресурсів включає як матеріальні (фінансові, майнові тощо), так і нематеріальні (контакти, відносини, навички, знайомства і т. ін.) ресурси, що були мобілізовані впродовж міграційного періоду. А підготованість до проекту повернення включає як бажання мігрантів повернутися додому, так і їх готовність до повернення. Таким чином, підготованість до повернення може описуватися як добровільний акт, що має бути підтриманий зібраними ресурсами та інфор-

мацією щодо умов в країні походження. Окрім цього, варто пам'ятати, що мігранти можуть заявляти про бажання повернення додому, але це ще не означає, що вони готові до повернення [8].

Зокрема А. Weinar [11] окрім усіх вищезгаданих чинників пропонує брати до уваги ще й сентиментальні мотиви. Таким чином, дослідниця пропонує враховувати як раціональні (економічні) мотиви, так і сентиментальні, а ще краще – їх сукупність. Беручи це до уваги, Е. Matejko, у своєму дослідженні повернення поляків з Британії бере до уваги як раціональні (ситуацію на ринку праці в країнах призначення та походження: наявність місця роботи, що відповідає кваліфікації, можливість професійного розвитку, рівень оплати праці та вартість життя), так і емоційні причини (присутність сім'ї в тій чи іншій країні), що спонукали поляків до повернення [12]. Не менш важливим економічним чинником при прийнятті рішення щодо повернення додому постають соціальні пільги для сімей з дітьми чи різного роду соціальна допомога приймаючої країни, такі як доплати на винаймання житла, безкоштовне медичне обслуговування для дітей та хронічно хворих членів сім'ї і т. ін. [12, с. 35].

Методологія дослідження

Для вивчення питання майбутніх планів повернення українських мігрантів було взято дані дослідження щодо інтеграції українських мігрантів в іспанське суспільство на прикладі автономії Країна Басків, проведеного Г. Городецькою [13]. Основою емпіричного матеріалу стали напівструктуровані глибинні інтерв'ю: було опитано 41 громадянина України віком від 20 до 64 років. Використовуючи метод снігової кулі, учасники даного дослідження були знайдені через мережу "Російських магазинів" (мережа магазинів, що спеціалізується на продажу товарів, типових для країн колишнього соціалістичного блоку), мережу передачі пакунків з Іспанії в Україну, а також в Українській церкві чи випадково, на вулиці, завдяки українській мові спілкування. Опитування проводилися в період з 16 червня до 22 вересня 2010 р.

Вибірка даного дослідження обмежується тільки провінцією Країна Басків, що, насправді, не є місцем масової міграції українців. Так, за станом на 2011 р., в Країні Басків проживало 1710 громадян України (INE) [4]. Окрім цього, рівень імміграції в Країні Басків належить до найнижчих в Іспанії [14], це пояснюється тим, що, зазвичай, мігранти не їдуть у багаті та розвинені регіони Іспанії, де перевага надається політиці відкритості та регульованості щодо мігрантів, адже в таких регіонах важко працевлаштуватися нелегальним мігрантам чи навіть легальним мігрантам у тіньові сектори економіки [2]. Пошук респондентів серед існуючих мереж українців також вплинув на вибірку, адже до неї потрапили ті, хто активно підтримує зв'язок як з батьківщиною, так і з українською культурою.

Опис характеристик респондентів

Щоб відобразити співвідношення гендерної ситуації українців в Іспанії, було опитано 19 чоловіків та 22 жінки – усього 41 респондент. Також була дотримана вікова структура українського населення в Іспанії: 40% становлять мігранти віком 20–34 років, 40% – 35–49 років, і остання група – 20% – представлена особами віком 50–64 роки. Близько половини учасників дослідження мають професійну підготовку (випускники ПТУ, технікумів), третина – мають вищу освіту (випускники університетів/інститутів України), троє респондентів сказали, що навчалися в університетах, але так їх і не закінчили, та четверо закінчили загальноосвітню середню школу.

Важливим фактором, що впливає на рішення щодо країни проживання, є період проживання в країні призначення. R. Penninx [15] наголошує, що саме фактор часу постає ключовим елементом у процесі інтеграції мігрантів в приймаючій країні, саме з часом плани мігрантів щодо країни переселення або зміцнюються, або змінюються. Отож, більше третини опитаних утворюють групу нещодавно поселених, тобто тих, хто проживає в Іспанії до 5 років, також є інша група, що також становить більше третини, котру утворюють респонденти, що живуть в Іспанії від 9 до 14 років, тобто їх можна описати як резидентів тривалого перебування, і третю групу (дещо більше чверті) формують українці, що проживають в Іспанії від 5 до 9 років.

Більшість опитаних серед причин приїзду в Іспанію назвали фінансові труднощі (66%), відсутність роботи (17%), розпад власного бізнесу в Україні, і повернення боргів тощо. А кожний десятий респондент наголошував на розпаді сім'ї: переважно цю причину вказували жінки, котрі були змушені взяти на себе роль годувальниць сім'ї. Також варто згадати, що значна частина респондентів (понад чверть) наголосила на підтримці дітей як причині, що мотивувала до міграції, а ще майже кожен четвертий опитаний акцентував на прагненні кращого життя:

"Бракувало грошей, в принципі, жили нормально, але хотілося чогось більшого." (жінка, 34 роки, 4 роки в Іспанії)

Розглядаючи ці причини, варто звернути увагу, що українці наголошували не на одній причині, що виштовхувала їх, а переважно це була сукупність факторів, які мотивували їх вихід із ситуації, що склалася, шукати за межами України.

Оскільки зайнятість мігрантів впливає на їх рішення щодо повернення, одним з перших завдань постає з'ясувати, де працевлаштовані українці. Отож, близько третини респондентів працюють "на прибиранні" (поширене працевлаштування серед українських жінок), а кожен десятий працює в закладах харчування: офіціантами, кухарями тощо. Шоста частина респондентів були зайняті у сфері будівництва, що є типовим для чоловіків, а сьома частина учасників працювали як кваліфіковані робітники (механіки, електрики,

монтажники, слюсарі). Доволі незначна частка (три особи) наших співгромадян відкрили в Країні Басків власну справу ("Російський магазин", транспортна компанія тощо), двоє були зайняті у транспортному секторі та один респондент працював у сфері інформаційних технологій. Окрім цього, 5 осіб учасників опитування, будучи безробітними, займалася пошуками нового місця працевлаштування.

Для кращого розуміння місця українських мігрантів на іспанському ринку праці важливим є описати місце роботи респондентів в Україні. Отже, майже шоста частина опитаних працювали економістами в Україні, таку ж групу складають працівники на різного роду заводах/фабриках. Сьому частину респондентів становлять педагоги/вчителі, а кожен п'ятий учасник опитування за фахом був слюсарем, механіком тощо. Четверо були будівельниками, троє опитаних – це медичні працівники, і інших троє – бригадир, майстер на підприємстві. Двоє опитаних були технологами, і ще в опитуванні взяли участь один працівник магазину та один спеціаліст у галузі інформаційних технологій.

Порівнюючи зайнятість українців в Україні та Іспанії, можна простежити невідповідність отриманої в Україні освіти та кваліфікації тому роду занять, які виконують опитані в Країні Басків. Тільки кожний сьомий учасник дослідження вважає, що його теперішня зайнятість відповідає його/її освіті та навичкам, а кожний восьмий респондент сказав, що рід його/її зайнятості частково відповідає кваліфікації. А три з чотирьох опитаних наголосили, що теперішня робота не відповідає їхнім вмінням і знанням.

Наступний важливий чинник, що характеризує цих наших співгромадян, – присутність членів їхніх сімей: в країні призначення чи в країні походження. Отож, більше третини опитаних проживають у Країні Басків без сім'ї, а майже кожен другий – із сім'єю, п'ята частина опитаних (20%) перебувають в Іспанії зі своєю дружиною чи чоловіком, в той час як їхні діти чи батьки залишаються в Україні.

І останнім фактором, що має вагомий вплив на рішення мігрантів щодо повернення/неповернення на батьківщину, є наявність та доступ до соціальної допомоги/пільг. Більше половини опитаних вказали, що не зверталися до соціальних служб у пошуку фінансової (чи іншого роду) допомоги. Третина ж респондентів зверталися й отримували соціальну допомогу від державних соціальних служб, а кожен десятий респондент (4 особи) і досі отримує соціальну допомогу чи пільги в Іспанії. Крім вище описаного, варто врахувати, що майже чотири п'ятих отримували безкоштовну медичну допомогу.

Спираючись на цю інформацію, цікаво простежити, з якою ж країною респонденти пов'язують своє майбутнє. Загалом дещо більше половини учасників дослідження сподіваються будувати своє майбутнє в Україні. П'ята частина опитаних – це ті, хто планує будувати своє майбутнє в Іспанії. Ті ж, хто не визначився щодо свого майбутнього, становлять четверту частину опитаних, і один респондент має намір шукати долю в третій країні.

Вплив економічних та емоційних факторів на плани повернення на батьківщину

Упродовж 1994–2007 рр. в Іспанії спостерігався один з найбільших рівнів росту кількості робочих місць: кількість зайнятих зросла з 12 млн осіб до 20 млн осіб [5]. Більшість робочих місць була створена в секторах будівництва та обслуговування. Економічний розвиток країни та залученість жінок до ринку праці покращили умови праці, а краща освіта заохочувала іспанців шукати краще місце працевлаштування. Таким чином, такий сектор економіки, як "сфера домашнього обслуговування" чи просто "домашній", випав з поля зору іспанців та став досить непопулярним серед автохтонного населення. Отож мігранти почали заповнювати ці сектори економіки, які не потребують висококваліфікованої робочої сили. На жаль, мігранти майже не мали можливості для вертикального сходження службовою драбиною, оскільки в наявності не було робочих місць для висококваліфікованих працівників. А попит на кваліфікованих працівників навіть після проходження спеціальних тренінгів був досить низьким [5].

Описуючи особливості включення мігрантів до іспанського ринку праці, F. Bernardi наголошує, що людський капітал мігрантів в Іспанії частогусто є недооцінений. Процес визнання дипломів є тривалим у часі та дуже бюрократизованим [5]. Іноземні дипломи стають також проблемою для працедавців, оскільки вони не можуть правильно оцінити рівень компетенції мігрантів [16]. До того ж незнання мови утворює серйозний бар'єр у пошуку роботи. Усі ці негативні компоненти можуть компенсуватися тільки з часом. Адже тільки з часом іммігранти можуть вивчити нову мову, домогтися офіційного визнання своїх дипломів чи отримати нову освіту/перекваліфікацію в приймаючій країні, що в майбутньому може стати поштовхом для їх професійного росту та зміцнення матеріального благополуччя в новій країні.

Однак такий сценарій неможливий для тимчасових чи низькокваліфікованих мігрантів, котрі якраз і становлять основну частину всіх мігрантів в Іспанії. Ці мігранти, зазвичай, обтяжені боргами та нагальною потребою знайти будь-яку роботу для того, щоб вижити і надіслати гроші в рідну країну. В такій ситуації статус роботи не є найважливішим фактором. Тож мігранти погоджуються йти на місце низькокваліфікованої роботи, що в подальшому блокує їм доступ до висхідної мобільності в новому суспільстві [17].

R. Hosnedlová та M. Stanek, посилаючись на дані національного опитування іммігрантів в Іспанії (Encuesta Nacional de Inmigrantes), показують, що більшість українських мігрантів працює або в секторі домашнього обслуговування, або на будівництві: кожний другий з українців зайнятий в одній із цих галузей [7]. Серед інших сфер значного працевлаштування українців вказуються сільське господарство, готельна справа та індустрія. Дослідники вважають, що така концентрація українців саме в домашньому секторі та на будівництві дозволяє говорити про існування спеціальних трудових ніш саме

для українців. А сфера домашніх послуг вважається "відкритими дверима", завдяки яким більшість українських жінок входить у ринок праці Іспанії [7]. A. Sánchez Urios наголошує, що така невідповідність ситуації українців на ринку праці Іспанії стає причиною психологічних проблем для українських мігрантів, оскільки вони відчують себе нікому не потрібними, а це загострює їх комплекс неповноцінності [6]. Підтвердження цієї тези можна було почути також і від респондентки в Країні Басків:

"Приїхавши в Іспанію, найгостріше відчуваєш проблему мови, ... проблему грошей, проблему, що нікому не потрібні... Тут люди дуже ввічливі, багато тобі обіцяють, а насправді, ми нікому не потрібні, крім нас самих, правда ж?!" (жінка, 52 роки, 8 років в Іспанії)

R. Hosnedlová та M. Stanek вважають, що така ситуація спонукає українців інвестувати все зароблене в Україну, адже вони розуміють, що не зможуть досягти вищого соціального статусу в Іспанії. Окрім цього, дослідники наголошують, що загалом українські мігранти інколи й не прагнуть кращого місця працевлаштування, оскільки вважають, що одного дня вони повернуться додому. Тому основною їх тактикою є заощадити максимальну кількість коштів та повернутися додому [7]. Схожі слова можна почути і від учасниці дослідження в Країні Басків:

"...якщо б я тут збиралася залишатися, я би подумала про якусь освіту тут, про більш-менш кращу мову... а так, по хатах я бігаю, прибираю. А як вже піду, наприклад, в магазин, там 800 євро, а за квартиру заплатити, поїсти, в мене дитина вчиться вдома (в Україні) і все: "Мамо, дай...", і щось відкласти треба..." (жінка, 41 рік, 10 років в Іспанії)

Наступним фактором, що спонукає мігрантів оселитися в країні імміграції, є присутність сім'ї. Так, наприклад, туга за сім'єю, родиною та близькими, що живуть в Польщі, спонукала польських мігрантів у Британії до повернення. Крім цього, особи, котрі мають малюків, аргументували бажання повернення до вітчизни потребою ближчих контактів дітей з бабусями і дідусями [12]. Таким чином, сім'я стає тим фактором, що допомагає виробити остаточне рішення щодо майбутнього. І якщо сім'я проживає на батьківщині, цей аргумент стає ще однією причиною для підтримання міцних стосунків з рідною землею [18] та повернення до країни еміграції.

Повертаючись до українців, R. Hosnedlová та M. Stanek звертають увагу на групу чоловіків, сім'ї котрих проживають в Україні. Вони вважають, що основною метою українських чоловіків в Іспанії постає реалізація їх планів та повернення додому [7]. Один з опитаних так демонструє підтвердження цієї тези:

"У хаті стоїть валіза, все готовий поїхати додому, мене тут ніщо не тримає. Плани не роблю, бо може бути, що зроблю, а воно не вийде, і тоді розчаруюся. Одна дочка зараз вчиться вже на I курсі в університеті, а друга ще в школі, жінчині батьки хворі, то їх там доглядають, а тут маю брата. Я би вже на другий рік і їхав, уже буду мати тархету (картка резидента) на 5 років, і тоді б узяв відпустку на півроку." (чоловік, 46 років, 5 років в Іспанії)

Однак, дослідження в Країні Басків показує, що є також і такі чоловіки, котрі мають іншу стратегію, як-от перевезення своєї сім'ї в Іспанію:

"Якщо буде все добре, то з часом заберу сім'ю сюди." (чоловік, 42 роки, 6 років за кордоном)

Окрім цього, R. Hosnedlová та M. Stanek звертають ще увагу на наявність сім'ї у мігрантів, які є батьками/матерями-одинаками, у цих випадках міграція виступає як стратегія виживання і в її основі лежить проект, що базується на поверненні додому [7].

"Плани? Жити в Україні зі своїм сином. У принципі, я й хотіла поспробувати забрати його сюди, але так як у мене брат хворий і потрібно мамі їхати в Київ, щоб підготувати всі документи... я просто не хотіла додавати роботи для своєї мами... а тут не знаю, скільки працюватиму, хочу, щоб спочатку мій син закінчив школу, може ще 4–5 років." (жінка, 34 роки, 10 років в Іспанії)

Проте, присутність сім'ї в країні призначення та різного роду (фінансова, соціальна тощо) допомога від країни імміграції спонукають українців розбудувати своє життя в новій країні:

"Ой, де я планую будувати моє майбутнє? Напевне тут, але життя така штука, що ти не можеш сказати з певністю. Дивися, тут я маю гроші, принаймні, для життя тут, можу збирати гроші, щоб купити квартиру в нас, в Україні, але думаю, що не зможу назбирати таких грошей. Тут можу назбирати грошей, щоб відкрити якийсь свій бізнес. А якщо я навіть там куплю квартиру, куди я піду там працювати? А що я там буду отримувати? Тут, в крайньому випадку, у мене трошки є якась робота, тут держава мені помагає оплатити оренду квартири, ще й допомогу на дочку дають, як я можу поїхати в Україну, навіть якби я сильно хотіла?!" (жінка, 37 років, 5 років в Іспанії)

Е. Matejko вважає, що в ситуації, коли один або декілька з вищеперелічених чинників (зайнятість, присутність сім'ї, допомога з боку країни імміг-

рації) не відповідають очікуванням мігрантів, вони докладають зусиль у пошуку роботи на інших ринках. З огляду на нижчі транзакційні витрати, один з перших варіантів, над якими роздумують мігранти, є повернення додому [12]. Отже, повертаючись до українців в Іспанії, можна зауважити, що, хоча більшість опитаних зайняті у сферах, які не відповідають їх освіті та кваліфікації, значна частина проживає в Іспанії з членами своєї родини. Окрім цього, близько половини опитаних отримували соціальну допомогу в країні імміграції.

Повертатися чи не повертатися?

Описуючи тих, хто сподівається повернутися в Україну, увагу привертає той факт, що це не тільки ті респонденти, чий сім'ї знаходяться в Україні, але й ті, чий сім'ї вже проживають в Іспанії. Без сумніву, на вибір українців впливають очікування, що ситуація в Україні покращиться і проведені реформи принесуть позитивні зміни:

"Моє майбутнє в Україні, а в даний час ...плани моїх дітей трохи не співпадають з моїми, але я надіюся, що у нас пройдуть реформи, що діти побачать, що у нас таки краще в Україні... А тут будемо жити, поки зможем. Я, звичайно, розумію, що тут не назбирати на квартиру." (жінка, 52 роки, 8 років в Іспанії)

Хоча, останнє твердження респондентки показує, що ця людина роздумує над купівлею житла в Країні Басків. Ця неможливість заощадити достатню суму для купівлі житла в приймаючій країні спонукає опитану до рішення щодо повернення в Україну. В той же час, варто зазначити, що не всі українці так позитивно сприймають події в Україні:

"Ну от, не знаю. Якщо чесно, якщо щось зміниться в Україні в ліпшу сторону, то тільки повернутися, але якщо воно буде котитися так, як воно котиться, то ні... Чого туди вертатися? Що там?...ні роботи, ні зарплати, нічого. Ціни дорожчають, нічого нема, а що ж там робити?! От подивіться, хто тут, то вчителька, то директор школи, то економіст. Чого вони всі повтікали, якщо так добре життя вдома?Значить, ті гроші, ті бюджетні гроші, де вони діваються? Куди вони йдуть? То треба було вчитися 4 чи 5 років, щоб їхати за кордон і посуд мити?! Чи прибирати в якійсь хаті?!" (чоловік, 41 рік, 4 роки в Іспанії)

Ці двоє респондентів яскраво демонструють вплив структурних та інституційних чинників на їх рішення щодо повернення додому. І якщо перша респондентка стежить за змінами і реформами в Україні, то другий учасник дослідження вже розглядає і ті можливості, що відкриваються для нього і його сім'ї в Іспанії.

Особливу увагу також варто звернути на вік мігрантів, оскільки він також відіграє значну роль у прийнятті рішення щодо планів на майбутнє. Серед опитаних передпенсійного та пенсійного віку немає таких, що планують оселитися в країні призначення. З іншого боку, вони вважають, що вже не зможуть влаштуватися на будь-яку роботу в Україні, а тому ця ситуація стимулює їх залишатися в Іспанії до пенсійного віку.

"У мене вже такий вік, що в Україну до пенсії я вже повернутися не зможу, тому, що я там не буду мати що робити, тому, що коли я вже приїжджаю додому, пробуваю місяць часу, то я стаю дуже нервова. Зазвичай, я худаю в Україні на 3 кг, не тому що нема що їсти, а від нервів...не знаю, мене все дратує, базар, походи за продуктами, вічні обважування, вічна штовхання в автобусах, вічне... якесь таке, коли на тебе рывкає кожна баба і кожний хлоп, чи треба, чи не треба, я не знаю..." (жінка, 47 років, 8 років в Іспанії)

Вивчаючи ж тих, хто "не знає", де будувати своє майбутнє, можна простежити, що цю відповідь вказали більше половини молоді, та більше третини представників вікової категорії 35–49 років. Відповідь "не знаю" переважно була мотивована або нереалізованістю ще своїх планів, або ж процесом інтеграції в приймаючій країні. У цьому контексті респонденти пояснюють відмінність у баченні майбутнього між українським та іспанським суспільствами.

"От що у них (іспанцях) мені не подобається – вони не бачать майбутнього, вони живуть одним днем." (жінка, 59 років, 10 років в Іспанії)

"Чесно кажучи, в чому я став іспанцем, так це в своїх планах на майбутнє. Я маю на увазі: раніше я мріяв про щось, я мріяв купити собі машину, чи купити собі квартиру, чи стати інженером, чи заробляти певну суму грошей, чи поїхати у якусь подорож. А тепер я ні про що не мрію, я живу насущним днем, я розраховую, щоб мені ставало грошей до кінця місяця, і особливих планів на майбутнє не будую. Це звучить трохи занепадницьки, але нічого занепадницького тут насправді нема, просто... це від того, що я задоволений своїм сьогоднішнім днем і мені на даний момент нема чого такого хотіти від майбутнього, я насолоджуюся тим, що у мене є зараз, і не задумуюся дуже сильно про майбутнє." (чоловік, 33 роки, 12 років в Іспанії)

Щодо тих, хто планує оселитися в Іспанії, найбільше представників молоді віком 20–34 роки, а також кожен п'ятий з вікової групи 35–49 років:

"Мене тут все влаштовує, зараз у мене і думки нема їхати в Україну..." (жінка, 32 роки, 9 років в Іспанії)

Якщо плани щодо країни майбутнього можна розглядати як бажання мігрантів щодо повернення чи оселення в певній країні, то готовність щодо повернення може бути описана часом, який українці сподіваються чи потребують ще працювати в Іспанії. Отже, майже половина опитаних не знають, скільки часу вони б ще хотіли залишатися в Іспанії, в той час як кожен восьмий планує будувати своє життя в Іспанії. Кожен десятий респондент наголосив, що потребує ще як мінімум 7 років, а то й більше. П'ята частина учасників дослідження хотіли б ще 4–6 років попрацювати в Іспанії, і тільки кожен сьомий вказав, що планує своє проживання в Країні Басків ще на період до 3 років. Таким чином, незважаючи на складну економічну ситуацію в Іспанії, більшість опитаних не планують повернення на батьківщину.

Висновки

Резюмуючи результати дослідження, можна зауважити три категорії респондентів: тих, хто планує своє повернення в Україну, тих, хто планує розбудувати своє життя в Іспанії, та тих, хто ще не визначився щодо країни свого майбутнього, тобто тих, хто у своїй відповіді сказав "не знаю". Розглядаючи уважно ці категорії, простежується, що серед тих, хто планує своє повернення додому є найбільше представників передпенсійного та пенсійного віку. Цей тип повернення Segase назвав повернення-пенсія. Вивчаючи уважно плани тих, хто продемонстрував бажання повернення, вартим уваги постає той факт, що серед цих респондентів є як українці, чий сім'ї проживають в Україні, так і ті українці, чий сім'ї вже проживають з ними в Іспанії. Однак, учасники дослідження наголошують, що їх повернення залежатиме також і від тієї соціально-економічної ситуації, що буде в Україні. Таким чином, як наголошує G. Gmelch, мігранти готуються до свого повернення збором інформації не тільки щодо країни свого походження, але й оцінюють можливість, котрі їм може запропонувати вже країна імміграції. І останніми залишилася група респондентів, котрі наголосили на своїй невизначеності щодо країни свого майбутнього. І якщо для одних це пов'язано з нереалізованістю ще їхніх планів, то для других – це частина процесу інтеграції в приймаюче суспільство. Та плани мігрантів демонструють тільки їх бажання щодо повернення, а час, який вони ще сподіваються провести в Іспанії, показує, що більшість українців ще не готові до такого кроку, незважаючи навіть на погіршення економічної ситуації в Іспанії.

---

1. Samers M. "Here to Work": Undocumented Immigration in the United States and Europe / M. Samers // SAIS Review. – 2001. – Vol. XXI, No.1. – С. 131–144.

2. *Laparra Navarro M.* Las Políticas de Integración Social de Inmigrantes en España / M. Laparra Navarro y A. Martínez de Lizarrondo Artola // In Rafael del Río Sendino (Ed.), VI Informe sobre exclusión y desarrollo social en España. – Fundación Foessa, 2008. – C. 1–31.
3. *Arango, J.* Past and Future Challenges of a Southern European Migration Regime : The Spanish Case / Joaquín Arango y C. Finotelli // IDEA Working Papers. – 2009. – № 8. – Mode of access: http://www.idea6fp.uw.edu.pl/pliki/WP8_Spain.pdf (as of March 23, 2010).
4. Instituto Nacional de Estadística(INE). – Mode of access : www.ine.es (as of March 19, 2013).
5. *Bernardi F.* The Recent Fast Upsurge of Immigrants in Spain and Their Employment Patterns and Occupational Attainment / Fabrizio Bernardi; Garrido, Luis & Miyar Maria // International Migration. – 2011. – 49(1). – C. 148–187.
6. *Sánchez Urios A.* Inmigrantes de Europa del Este: Ucrucianos en España / A. Sánchez Urios// Barataria. – 2007. – № 8. – C. 87–104.
7. *Hosnedlová R.* Inmigrantes Ucrucianos en España. Una Aproximación a las Pautas de Movilidad Internacional / R. Hosnedlová & M. Stanek // Scripta Nova. – 2010. – Vol. XIV, № 312.
8. *Cassarino J.-P.* Theorizing Return Migration : The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited // International Journal on Multicultural Societies (IJMS). "Managing Migration and Diversity in the Asia Pacific Region and Europe". – 2004. –Vol. 6, № 2. – C. 253–279.
9. *Cerase F. P.* Expectations and reality: a case study of return migration from the United States to Southern Italy // International Migration Review. – 1974. – № 8 (2). – C. 245–62.
10. *Gmelch, G.* Return migration // Annual Review of Anthropology. – 1980. – № 9 – C. 135–59.
11. *Weinar A.* Reemigranci jako aktorzy zmiany społecznej // Warsaw : Institute of Public Affairs 2002. – C. 39–76.
12. *Matejko E.* Reintegracja poakcesyjnych migrantów powrotnych na polskim rynku pracy/wyniki analizy jakościowej / E. Matejko ; I. Grabowska-Lusińska (Ed.) // Poakcesyjne powroty Polaków. – Warszawa : Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet ski, 2010. – C. 34–47.
13. *Gorodetska G.* Integration of Ukrainian Immigrants to Spain: A Case Study of the Basque Countr / G. Gorodetska // PhD Thesis. University of Deusto. – 2012.
14. *Moreno Márquez G.* Introducción. La inmigración en el País Vasco en 2010. Crisis, cambio de ciclo y retos de futuro // In G. Moreno Márquez & X. Aierdi Urraza (Eds.), Anuario de la Inmigración en el País Vasco 2010. – 2011. – C. 7–10.
15. *Penninx R.* Integration of Migrants: Economic, Social, Cultural and Political Dimensions / R. Penninx, M. Macura, L. Alphonse ; MacDonald and Werner Haug (Eds.) // The New Demographic Regime: Population Challenges and Policy Responses. – UNITED NATIONS : New York and Geneva. – C. 137–152. – Mode of access : http://www.unecce.org/fileadmin/DAM/pau/_docs/pau/PAU_2005_Publ_NDR.pdf (as of May 29, 2009).
16. *Froy F.* From Immigration to Integration: Comparing Local Practices / F. Froy // From Immigration to Integration: Local Solutions to a Global Challenge. – OECD, 2006. – C. 31–100.

17. Maroukis T. Irregular Migration and Informal Economy in Southern and Central-Eastern Europe: Breaking the Vicious Cycle? / Thanos Maroukis, Iglicka Krystyna & Gmaj Katarzyna // *International Migration*. – 2011. – 49 (5). – С. 129–156.

18. Bianchi G. La construcción de la identidad y los movimientos transnacionales / Graziela Bianchi ; Jiani Bonin & Fabricio Silveira // *In Migraciones transnacionales y medios de comunicación. Relatos desde Barcelona y Porto Alegre* / Denise Cogo, María Gutiérrez y Amparo Huertas (coords.). – Madrid : Catarata, 2008. – С. 43–64.

Отримано: 28.03.13

Городецкая Г. И., канд. социол. наук (PhD)

УКРАИНСКИЕ МИГРАНТЫ В ИСПАНИИ: ПОСЕЛЕНИЕ ИЛИ ВОЗВРАЩЕНИЕ?

В статье рассматриваются побудительные причины и последствия пребывания украинских мигрантов в Испании: собираются ли они возвращаться в Украину или же собираются строить свою жизнь в Испании? Через призму таких факторов, как трудоустройство на рынке труда в Испании, присутствие/отсутствие семьи в новой стране, ситуация в Украине, а также доступ к разного рода социальным услугам, предлагаемых страной иммиграции, показаны планы украинских мигрантов относительно своего будущего.

Ключевые слова: украинские мигранты, Испания, рынок труда, семья, планы относительно будущего.

Gorodetska G.I., PhD in International and Intercultural Studies

UKRAINIAN MIGRANTS IN SPAIN: SETTLEMENT OR RETURN?

The article examines the driving force and the effects of staying of Ukrainian immigrants in Spain. Do they intend to return to Ukraine? And whether planning to build their lives in Spain? Through the prism of such factors as employment in the labor market in Spain, the presence/absence of a family in a new country, the situation in Ukraine, and access to various social services offered by the country of immigration, is shown Ukrainian migrant future choice.

Key words: Ukrainian migrants, Spain, labor market, family, plans for the future.